

DISKUSIA

O mladšom paleozoiku gemerika

IMRICH VARGA*

O верхнем палеозое гемерид

Верний палеозой находится в двух фациально-тектонических зонах на северной и южной окраине гемерид. В отличии от северной окраины, где находим — хотя с несогласиями — бесперывное развитие верхнего палеозоя, на южной окраине гемерид карбон отсутствует, чем эта зона отличается и от формаций гор Бюкк. В „мелятской серии“ скрыты две самостоятельные формации с чешуйчатой перестройкой: первая вероятно соответствующая верхней перми — нижнему триасу гемерид и вторая, которую предварительно можем сравнить со средним триасом гор Бюкк. Взаимные соотношения обоих остаются пока неразрешены.

On the Upper Paleozoic of the Gemerides

The Upper Paleozoic occupies two facial-tectonic zones on the northern and southern border of the Gemerides, respectively. Differing from the northern zone where — disregarding discordances — the development of the Upper Paleozoic is continuous, in the southern zone the Carboniferous is missing and so this zone differs from the contemporaneous formations of the Bükk Mts. (Hungary), too. The "Meliata series" comprises at least of two mutually imbricated independent formations: the one corresponding to the Upper Permian and Lower Triassic of the northern Gemerides and the second broadly parallelisable with the Middle Triassic of the Bükk Mts. Mutual relations of boths remain unknown.

O zložitosti geológie Spišsko-gemerského rudohoria svedčí okrem iného fakt, že hoci sa stratigrafické, sedimentologické, petrogenetické a tektonické údaje v Geologicko-ložiskovej štúdii spracovali len pred 5—6 rokmi na takej úrovni ako v nijakej inej oblasti Západných Karpát a závery zo získaných poznatkov sa vyvodili len nedávno, zistenia za ostatné obdobie a zmeny v intetpretácii hybných síl tektonického a orogenetického vývoja si vynucujú nový prístup a interpretáciu dosiahnutých výsledkov.

Zmeniť nazeranie na miesto a vývoj mladopaleozoických formácií gemerika a okolitých území si vynucujú nové biostratigrafické údaje (v meliatskej sérii a v perme) a nové údaje o absolútnom veku staropaleozoických súvrství, ako aj zistenie sporomorf v nich, ktoré miestami naznačujú aj mladopaleozoický vek. Overili sa nové možnosti interpretácie petrochemických črt vulkanogénnych hornín staršieho i mladšieho paleozoika, ktoré umožňujú začleniť vulkanickú aktivitu do magmatektonického vývoja jednotlivých segmentov kôry.

* RNDr. Imrich V a r g a, Geologický prieskum, n. p., Stará Spišská cesta, p. p. A-21, 040 51 Košice

Mladopaleozoické komplexy gemerika rozdeľujeme na dve faciálno-tektonické oblasti:

a) *Oblasť severného (externého) okraja gemerika*

Stratigraficko-tektonická postupnosť v tejto oblasti je takáto:

— Staršie paleozoikum (prevažne rakovecký vývoj).

— Transgresívna vrchnokarbónska (namur B, C — westfál A) formácia so smerom postupu transgresie v dnešnej jej dispozícii (ktorá sa môže od prvotnej diametrálne odlišovať) od SV na JZ. Paleotektonicky (podľa charakteru a diferenciačného rozpätia bazických hornín v karbone) sedimentačný priestor tejto formácie predstavoval pravdepodobne riftovú prepadlinu na kôre, ktorú zo značnej časti tvorili varíske granitoidy. Doteraz nemožno jednoznačne určiť, či bola kôra mocnejšia (varíske granity predstavujú vysokoteplotné variety v porovnaní s mladšími, napr. gemeridnými) alebo všeobecne tenká, s vyšším geotermickým gradientom.

Ukončenie karbónskej sedimentácie regresívno-paralickými súvrstviami (hámorské vrstvy) nie je doteraz úplne interpretovateľné; hámorské vrstvy v tektonickom nadloží série Foederata v údolí Dobšínskeho potoka môžu predstavovať ukončenie sedimentácie vrchnokarbónskej formácie gemerika alebo najjužnejšie výskyty chočského karbónu, príp. ekvivalent iných súvrství pozdĺž styku gemerika a veporika.

— Spodná časť permu gemerika je faciálne málo diferencovaná a od vrchného karbónu ju asi všade oddeľuje angulárna diskordancia. Táto spodná časť azda obsahuje aj spodný perm. Prvé prejavy kyslého vulkanizmu (kremenné porfýry z valúnov) sú pre túto formáciu exotické (ich zdroje sú asi v rožňavsko-železníckej formácii).

— Vrchný perm je v kontinentálnom až lagunárnom vývoji a prechádza s lokálnou diskordanciou do spodného triasu. Charakteristické sú evapority na hranici perm — trias a v spodnom triase.

b) *Oblasť južného okraja gemerika*

Stratigraficko-tektonická postupnosť v tejto oblasti je takáto:

— Staršie paleozoikum (prevažne fylitovo-porfýroidový vývoj, lokálne s chlořitickými fylitmi). Časť tejto formácie pravdepodobne presahuje do mladšieho paleozoika, preto otázka hercýnskeho flyša ako paleotektonickej formácie ostáva otvorená.

— Vrchnokarbónska formácia (ekvivalentná severnej oblasti) na juhu gemerika chýba. Tým sa južný okraj od severného odlišuje, a preto túto oblasť nemožno porovnávať ani s oblasťou Bukových hôr.

— Rožňavsko-železnícka formácia v podstatnej časti zastupuje asi spodný perm. Vyčlenenie tejto formácie v gemeriku a jej oddelenie od vrchnokarbónskej je oprávnené. Otázne ostáva vekové zaradenie lokálnych bazálnych vývojov (Železník, Bôrka—Jasov), kde grafitické metakvarcity by azda mohli zastupovať aj najvyššie časti vrchného karbónu (stephan), paleotektonicky späťtého už so spodným permom (poastúrske). Ich tektonická pozícia nie je doteraz vyriešená a môžu predstavovať aj samostatné šupiny starších súvrství (gelnickej série).

— Nad rožňavsko-železnickou formáciou bez význačnejšej angulárnej diskordancie je kontinentálny až brakický vývoj permu (pravdepodobne vrchného) a čiastočne asi aj spodného triasu. Aj brakický vývoj nadväzuje na rožňavsko-železnickú formáciu a jeho vrchná hranica je všade tektonická. Spätosť brakického vývoja s meliatskou sériou (v akejkolvek interpretácii) nie je zatiaľ faktologicky doložená a doteraz citované prechody (Honca, Štítnik) nie sú dokázané.

Vzťahy mladšieho paleozoika južného okraja gemerika k mezozoiku sú zjavne len lokálne, aj to len pri kontinentálnom vývoji v brusníckej antiklinále, kde je medzi klastickým vývojom spodného triasu (kvarcity!) a kontinentálnym vývojom slabá angulárna diskordancia; vyššie nasleduje vývoj Slovenského krasu. Či kontinentálny vývoj reprezentuje len perm, alebo presahuje až do spodného triasu, ostáva otvorené.

Vzťah mladopaleozoických vývojov k meliatskej sérii nie je vôbec známy a možno predpokladať, že na našom území bude všade tektonický.

Otázky meliatskej série

Hoci posledné biostratigrafické údaje z meliatskej série svedčia o stredno- až vrchnotriasovom veku príslušných súvrství, treba sa ňou zaoberať aj pri mladšom paleozoiku, pretože ojedinelé predchádzajúce paleontologické údaje udávali vrchnopermský a spodnotriasový vek.

Stratigrafické rozpätie súvrství meliatskej série a litostratigrafický sled jej členov, ako aj spoľahlivá korelácia čiastkových (na rozličných miestach sa opakujúcich) súvrství nie sú dodnes spoľahlivo vyriešené. Meliatska séria ostáva najmenej známou sekvenciou gemerika aj napriek tomu, že litologická, petrografická, geochemická a paleontologická charakteristika jej čiastkových členov pokročila. V meliatskej sérii nemožno prijať ani doteraz všeobecne platný litostratigrafický sled, ani stanoviť časový interval začiatku a ukončenia jej sedimentácie.

Z uvedených príčin doteraz opísané litologické postupnosti a stratigrafické zaraďovanie čiastkových súvrství v jednotlivých rájoch majú len lokálny význam, nehovoriac o tektonických dôsledkoch ich interpretácie, ktoré sú v každom ohľade predčasné. Napriek novým nálezom fauny v niektorých súvrstviach, ktoré sa doteraz zaraďujú do meliatskej série, podstatná časť názorov na jej pozíciu a význam naďalej vychádza z litofaciálnych, paleogeografických úvah, uplatňovaných u rozličných autorov rozličným spôsobom.

Tažkosti pramena okrem iného zo zlého odkrytia meliatskej série v miestach väčšieho rozšírenia, ako aj z veľmi intenzívneho a nezvyčajného (až neočakávaného) tektonického prehnietenia jej členov alebo stratigrafického profilu, v ktorom vystupuje. Preto sú typické členy vyvalcované, budinované (a budia dojem kondenzovaných profilov), alebo kryhovo-šupinovite rozlámané, čo bez nákladných technických prác neumožňuje poznať vnútornú stavbu a riešiť problematické otázky. Treba poznamenať, že tektonická povaha doteraz overovaných profilov zďaleka nezodpovedá charakteru „obalu“ kryštalinika (či staršieho paleozoika gemerika), pretože v Západných Karpatoch nepoznáme „obalovú“ sériu, ktorej tektonický inventár alebo tektonická pozícia by sa dala porovnať s povahou súvrství, ktoré sa dodnes zaraďujú do meliatskej série.

Podľa doterajších prác v komplexe nazývanom meliatskou sériou sú ukryté

prinajmenšom dve formácie, z veľkej časti nezávislé (vekom, paleotektonicky i litologicky), ktoré sú na báze Slovenského krasu. Staršia formácia sa vyznačuje prítomnosťou evaporitov vo vrchnopermskom — spodnotriasovom úseku. Evapority sú sprevádzané tmavými a pestrými bridlicami a obaľujú ich mohutné masy rauvakov a brekcií. Spolu s týmto komplexom sa objavujú i budinované a rozvlečené šupiny a segmenty ultrabázik harzburgitovo-lherzolitového zloženia, ktorých pozícia je všade tektonická, nikdy nie stratigrafická, a dostali sa do komplexu zrejme následne, pri tektonických deformáciách. Sú teda mladšie. Bázické a kyslé vulkanity (porovnateľné s mezozoickým vulkanizmom Bukových hôr) sú z tohto komplexu neznáme. Termické prejavy diabázov Slovenského krasu, severozápadnej a severovýchodnej časti gemerika v mezozoiku svedčia o mladšom veku, ako je spodný trias. Ak sa vychádza len z geografických súvislostí, možno túto formáciu porovnávať s pásmom vystupovania veľkých telies anhydritu, pokračujúcim z priestoru Slovenského krasu (a severogemeridného mezozoika?) na JZ až do oblasti Balatonu a do Juhoslávie (Pohorje, severozápadné Dalmátsko). Charakteristické sú vrchnopermské a spodnotriasové spóry, diapirova tektonika a nedostatok vulkano-génneho klastického materiálu v sprevádzajúcich klastikách.

Druhú formáciu, ktorá sa dnes zaraďuje do meliatskej série, charakterizujú zatiaľ nálezy stredno- a vrchnotriasovej mikrofauny, asi klasticko-vulkano-génne fácie v ladine a klasticko-karbonátový až tufitický vývoj v karne. Spodné časti stredného triasu sú pravdepodobne v karbonátovej (Meliata) fácií. K tejto formácii patria bázické (až keratofýrová diferenciácia) vulkanity, avšak ich vek (čo by mohlo poukazovať na paralely s oblasťou Bukových hôr) nie je doteraz ničím doložený, aj keď petrochemické črty túto možnosť nevylučujú. Porovnanie petrochemických trendov vulkanitov mezozoika gemerika svedčí o tom, že jednoduchá paralelizácia s vývojom mezozoika v Bukových horách nie je úplne správna. Táto formácia sa strieda s predchádzajúcou vo forme tektonických šupín. Otvorenou otázkou ostáva porovnanie a priradovanie litologických profilov pozdĺž rožňavskej línie (severný svah Plešiveckej planiny, Slovenskej skaly, Zádiel, Šugov) k niektorej z uvedených formácií, pretože biostratigrafické členenie a tektonické deformácie týchto profilov nie sú dodnes podrobne známe.

Doručené 22. 3. 1977